

KELEMEN JÁNOS

Nagy József Dantéről és Vicóról

Nagy József: *Dante és Vico. Dante politikai teológiája. Fejezetek a Dante-recepció történetéből.* Budapest, Hungarovox Kiadó. 2017. 372 oldal

Nagy József korábbi Dante- és Vico-tanulmányait egységes és nagyszabású filozófiatörténeti monográfiává dolgozta össze. Mielőtt áttekinteném a könyv tartalmát és fő mondanivalóját, hadd tegyek néhány bevezető megjegyzést.

Dante utóélete és recepciója korántsem volt egyenes vonalú vagy ellentmondásoktól mentes. Miközben egyetlen korszak olvasói sem vették szem elől, hogy a költő átfogó filozófiai problémákat próbált megfogalmazni, sokáig kétséges volt, hogy hogyan kell értékelni, s vajon filozófiatörténeti szempontból jelentősnek lehet-e tekinteni az *Isteni színjáték*ba belefoglalt skolasztikus gondolati tartalmakat, illetve a költő kifejezetten filozófiai, teológiai vagy tudományos céllal írt elméleti-doktrinális műveit, mint a *Vendégséget*, a *De vulgari eloquentiát* és a *Monarchiát*. Lényegében a 20. századig kellett várni, hogy a filozófus Dante elfoglalhassa a gondolkodás történetében az őt megillető helyet, bár Dante olyan nagy formátumú olvasói, mint Benedetto Croce és követői, még ekkor is kétségbe vonták a költő politikafilozófiai, nyelvfilozófiai és metafizikai elképzeléseinek jelentőségét. Ma már a kutatás egyre több figyelmet szentel Dante filozófiájának, s örömdetes, hogy – mint többek közt Nagy József jelen monográfiája tanúsítja – mindez a hazai dantisztikáról is elmondható.

Némileg hasonlók jellemzik Vico utóéletét. Az elszigetelten munkálkodó nápolyi filozófus a maga korában alig váltott ki visszhangot műveivel, s bár Herder és Hegel bizonyos mértékben fel- és elismerte már *Az új tudományban* kifejtett történelemfilozófiai koncepciójának eredetiségét, s Marx is tett pozitív megjegyzéseket róla, szintén a huszadik századig kellett várni ahhoz, hogy a modern történelemfilozófia alapjainak megteremtőjeként Vico helyet kapjon az egyetemes filozófiatörténet nagy alakjainak a sorában. Recepciójának elképzeltsége még ma is érződik, s ez különösen rányomja bélyegét a hazai Vico-irodalomra, mely jobbra csak egy-két italianista tanulmányaira korlátozódik. Így Nagy József tanulmányai a Vico-kutatás terén is hiánypótlók a magyar kontextusban.

A könyv címéről is érdemes egy megjegyzést tennünk. Az ilyenfajta „és-címek” [„... és ...”] azt sugallják, hogy a címben szereplő szerzőkben van valami közös, ami összekapcsolja őket, például abban a hatástörténeti értelemben, hogy az első helyen álló szerző különösen nagy hatást gyakorolt a másokra, vagy hogy a második helyen álló fontos szerepet játszott az előbbi munkásságának felfedezésében, értékelésében és interpretálásában.

S valóban, a könyv egyik fő témája és célkitűzése abból a kérdésfeltevésből adódik, hogy Vico, s mellette néhány más 18.

századi filozófus és irodalmár, hogyan és miben járult hozzá Dante újrafelfedezéséhez és a modern Dante-kultusz megalapozásához. Maga a szerző mondja, hogy a művének harmadik részében szereplő fejezetek, melyek Dante Alighieri recepció-történetét vizsgálják „középpontban a 18. századdal”, „jelen munka kulcsfejezetei” (19). Ennek megfelelően szerepel a címlapon a *Dante politikai teológiája* mellett a *Fejezetek a Dante-recepció történetéből* alcím, alaposan körülhatárolva a terjedelmes kötetben tárgyalt kérdések körét.

A szóban forgó harmadik részben Vico Dante-interpretációja mellett szó esik többek közt a Saverio Bettinelli és Gaspari Gozzi közötti Dante-vitáról, illetve általában a 18. századi dantizmusról és antidan-tizmusról, majd pedig arról a folyamatról, melynek során főként Foscolo és Leopardi munkásságának köszönhetően bekövetkezik a dantei örökség végleges kanonizálása. Ehhez csatlakozik a jóval későbbi, 19. század végi és 20. század elejei nagy költő és dantista, Giovanni Pascoli sokat vitatott és persze vitatható Dante-interpretációjának bemutatása. Pascoli (ha nem is szél-sőségesen) a 19. században kialakult ezoterista értelmezési hagyomány folytatója, melynek Nagy József a könyv előző részében *A templomos Dante* címen külön fejezetet szentelt. Ebből kitérünk, hogy a Dantének ezoterikus tanokat tulajdonító és az *Isteni színjátékot* ezen az alapon magyarázó kommentárokat nem utasítja el egyoldalú kritikával, mondván, hogy a költő politikai teológiájának megértéséhez ezeknek a tanulmányozása is hasznos (158). Pascolit illetően bizonyára igaza van akkor, amikor sokoldalú és körültekintő értelmezői hozzáállását tanúsítva leszögezi: „Pascoli Dante-kommentárja – a megfelelő kritikai moderációval – mindenképp érdemes pozitív újraértékelésre” (261).

Hozzá kell tenni, hogy nemcsak az itt említett fejezetek foglalkoznak túlnyomó-

részt recepciótörténettel. Az olvasónak az a benyomása, hogy a könyv egészét a recepciótörténeti beállítódás jellemzi. Ez a benyomás azonban nem teljesen helytálló. Arról van ugyanis szó, hogy Nagy József minden kommentárja és értelmezési kísérlete során tekintettel van a vizsgált művek recepciójára, pontosabban szólva, saját értelmezését a mű recepciójának fényében, a szakirodalomban fellelhető számos más értelmezés segítségével alakítja ki. A recepciótörténet nála a szó Gadamer által meghatározott hermeneutikai értelmében vett hatástörténettel azonos, ami adott esetben azt jelenti, hogy például egy dantei hely vicói értelmezése beépül abba a jelentésbe, melyet a szerző tulajdonít a szóban forgó helynek.

Mindez jól látható a könyv első részét alkotó fejezetekben is, melyek az *Isteni színjáték* egy-egy énekének (*Pokol I, VIII, IX, XI; Purgatórium IX*) nyelvi, formai, szemantikai és tartalmi elemzését, filozófiai és történeti magyarázatát tartalmazzák. Ezek az elemzések a dantisztika egyik hagyományos műfaját jelentő „lectura Dantis” körébe tartoznak, és jelentősen gazdagítják a magyar Dante-kommentárok immár örvendetesen növekvő körét.

A második részben tárgyalja a szerző Dante politikai teológiáját, annak forrásait, korabeli kontextusát és hatástörténetét, többek közt a „hatástörténet” fõntebb megvilágított értelmében.

Ebből a részből különösen ki kell emelni a Dante *Monarchiájá*t és Padovai Marsilius *Defensor Pacis*át összehasonlító fejezetet, mely a két nagy és egy időben tevékenykedő gondolkodó nézeteit a transzcendencia és az immanencia közti ellentét jegyében értelmezi. Régóta nem kétséges, hogy Marsilius műve a politikai gondolkodás történetének egyik határköve, magáról Marsiliusról pedig sokan gondolják joggal, hogy az első modern politikai gondolkodó volt. Dante *Monarchiájá*nak és politikai fi-

lozófiájának értékelése változatosabb képet mutat. Mindenesetre Nagy József azt a tételt fogalmazza meg, hogy „Dante is joggal tekinthető e cím viselőjének” (102), mármint őt is megilleti a Marsiliusnak tulajdonított úttörő szerep. E mellett a tétel mellett a szerző számos meggyőző érvet tud felhozni. De a fejezet legfőbb értékét a *Defensor Pacis* szövegének és gondolati struktúrájának részletes elemzésében kell látnunk, mely e tekintetben az első komoly teljesítmény magyar szerző tollából.

A második rész másik komoly figyelmet keltő fejezete Dante politikafilozófiájának jogelméleti hátterével foglalkozik, s a modern interpretációkat bemutató alponatokban részletes elemzéseket nyújt Ernst Kantorowicz laikus Dante-képeről, Hans Kelsen Dante államelméletére vonatkozó tételeiről, valamint arról, hogy Dante jogtörténeti összefüggésben az egyesült Európa előhírnökének tekinthető. Ezek az elemzések szintén a könyv leginformatívabb és legizgalmasabb oldalai közé tartoznak, már csak azért is, mert az itt érintett kérdéseket magyar szerzők még nem tárgyalták.

A könyv negyedik részében lép igazán színpadra Vico, akit Nagy József főleg a Hobbeszal való összehasonlítás keretében tárgyal. Az összehasonlítás szempontjai jogosak, de magát Vicót illetően beleütöközünk néhány nem egészen végiggondolt

eszmefuttatásba. Például nehéz elfogadni azt a más szerzőtől átvett tézist, hogy „a Vico által elgondolt három történelmi fázis kizárólag a *nyelv* három fázisát jelenti” (278), miként az a szintén más szerzőtől átvett tézis is meglehetősen gyenge lábakon áll, hogy „Vico művével valósult meg a nyugati filozófia első *linguistic turn*-je” (306–307). A Vicónak szentelt oldalak közül ezért inkább azok az igazán érdekfeszítők, melyek kifejezetten történeti információval szolgálnak. Ezek közé tartoznak a Vico és a Szent Hivatal viszonyáról szóló fejtegetések, melyek az *Új tudományról* készített cenzori jelentéseket boncolgatják. Sokat tanulhatunk belőlük.

Ez a nagy erudícióval megírt, sok ponton rendkívül informatív és számos eredeti meglátást tartalmazó könyv nem hibátlan. A Vicóról (és Hobbesról) szóló negyedik rész elnagyoltsága vagy a néha modorosnak látszó nyelvezet és szóhasználat mellett megemlíteném, hogy az olvasó bizonyára túlhajtottnak fogja érezni a recepciótörténeti szempont érvényesítését. Ez ugyanis nem mindig menthető a hatástörténet hermeneutikai elvére történő hivatkozással. Kell tudni különbséget tenni egy szöveg és az általa kifejezett gondolatvilág saját koherens rekonstrukciója és a között a fényjáték között, melyet az egymást tükröző interpretációk sokasága hív életre.